

УДК 13:130.1

Л. М. Сідак, кандидат філософських наук, доцент

МЕТАФІЗИЧНА ДВОЇСТІТЬ ОСОБИСТОСТІ – СУБ'ЄКТА САМОРОЗВИТКУ

Осмилено неподільну духовно-фізіологічну двоїстість особистості та неподільну двоїстість свободи і причинної зумовленості її буття.

Ключові слова: *буття особистості, духовно-фізіологічна двоїстість, свобода і причинна зумовленість психіки, саморозвиток особистості.*

Актуальність проблеми. При осмисленні феномена особистості завжди поставала як одна з центральних проблема взаємозв'язку духу і матерії взагалі та взаємозв'язку психічних і фізіологічних процесів (психофізіологічна проблема) зокрема. І сьогодні ця проблема є центральною для філософської антропології.

Зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Зокрема, дослідження саморозвитку чи руйнації особистості має ґрунтуватися на чіткому усвідомленні сутності особистості як суб'єкта зазначених явищ у всій багатогранності психічних і фізіологічних процесів.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Людська думка, осмислюючи щойно згадані феномени, йшла неоднаковими, нерідко діаметрально протилежними шляхами. Досить давно стало очевидним, що виходячи з реальності психічних процесів, неможливо довести буття зовнішнього, матеріального світу, навіть реальність власного тіла. Все, що мені відомо про властивості матеріальних об'єктів, – це мої відчуття, ідеї, роздуми, тобто духовні феномени, стани психіки. Будь-яка спроба знайти зовнішній, матеріальний світ, виходячи з аналізування духовних станів, може призвести людину до переконання, за якими зовнішній світ є творінням духу, а реально існують лише думка, ідеї і дух, що їх породжує. Як відомо, індуїсти поклали цей напрямок філософської і релігійної думки в основу свого світобачення. Лише з огляду на одноманітність примари, яку всі люди називають зовнішнім світом, людський дух був визнаний виявом вищої реальності, тобто і людський дух визнається грою уяви вищої і єдиної реальності – Атмана.

У європейській філософії подібні ідеї склали основу систем плеяди філософів (від Фіхте до Гегеля), які можна назвати ідеалізмом у повному класичному значенні слова. Спроба зрозуміти, пояснити і довести реальність зовнішнього світу, користуючись лише законами думки і виходячи з визнання реальністю своїх ідей і духу, призвела до усвідомлення, що всі матері-

альні процеси перетворюються на міраж і одержують об'єктивність лише в суб'єктивних процессах.

Але людина, незважаючи на неможливість довести буття матеріального світу, знову й знову була змушена визнати його реальність як таку, що не можна заперечувати як очевидність. Крайній ідеалізм завжди замінявся ясным усвідомленням реальності і духу, і зовнішнього світу – матерії, зокрема власного тіла. Такими можна охарактеризувати філософські системи у період розквіту давньогрецької науки – Платона й особливо Арістотеля. Такими є й переважна більшість світоглядних систем і в Європі, і на Сході. Так, схожу проблему намагався розв'язати Рене Декарт, який, побудувавши теорію фізіології нервової діяльності, визнав мислення позапросторовим (що позбавляє необхідності шукати місце локалізації його у просторі). Таким самим був, хоча й недовго, стан думки в Європі XIX ст. як реакція на захоплення крайнім ідеалізмом у німецькій філософії.

Зосередженість на зовнішньому світі, переважне дослідження матерії призвели до діаметрально протилежної крайності – так званого матеріалізму. Втім, попереднє захоплення ідеалізмом не можна вважати необхідною умовою захоплення матеріалізмом. Наприклад, ми не спостерігаємо цього у грецьких мислителів до Сократа і Платона: Фалеса, Анаксимена, Геракліта, Емпедокла, Демокрита. Але матеріалізм XIX–XX століть є явним регресом думки, адже він переконує, що людина може легко забути чітке відчуття реальності духу, який мислить, досліджує й усвідомлює реальність матерії. Відмінність між ідеалізмом і матеріалізмом полягає у вихідних пунктах цих систем. Матеріалізм ґрунтується на припущенні реальності матерії, тобто на переконанні, вірі. В ідеалізмі вихідним пунктом є безпосереднє самоспостереження, тобто свідчення досвіду [8].

Однак реакція на матеріалізм почалася вже давно, зокрема з огляду на трагічні соціальні наслідки його поширення, тому зацікавленість дослідників психофізіологічною проблемою останнім часом збільшується, але підходи і висновки досить різні [2; 3; 5; 7]. Характерно, що на сучасному етапі дослідники нейрофізіологічної проблеми намагаються використовувати досягнення сучасного природознавства, зокрема нейрофізіології. Але й це не дозволяє виробити спільну позицію. Авторка цієї статті вже намагалася розв'язати проблему шляхом постановлення питання про локалізацію психічних процесів [7], що дало змогу дійти висновку про реальність буття матерії і духу. Речовина і поле мають свої закономірності (закони) існування та взаємодії. У цьому сенсі закономірність є характерною ознакою буття матерії, а нематеріальність (дух) означає трансцендентність закономірностям, причинно-наслідковим зв'язкам тощо. Тобто дух є реальністю, яка характе-

ризується свободою, інакше кажучи, не має закономірностей, які можна пізнавати так, як пізнають матерію природничі науки. Але дух і матерія перебувають у взаємодії.

Формулювання цілей. Зараз психофізіологічна проблема стала ще гострішою, тому, розглядаючи її з точки зору локалізації фізіологічних і психічних процесів, доцільно осмислити особливості взаємодії психічного і фізіологічного.

Виклад основного матеріалу. Отже, «маючи перед собою два протилежні процеси думки, які лежать в основі двох світоглядів (ідеалізм та матеріалізм), два процеси, однаково можливі і такі, що постійно виникають, однаково законні і правильні логічно у своїх кінцевих результатах, ми можемо і повинні порівняти обидва процеси та висновки з них, адже вони містять усю сукупність того, що розум може зробити у своїх зусиллях зрозуміти їхнє незалежне одне від одного буття. Очевидно, тут маємо два положення однакового гатунку й однакової сили, – однаково необхідні за певних умов, за певної точки зору: а) буття самостійного матеріального і матерії не може бути доведено, отже, матерії немає, або, принаймні, вона може бути мислима як щось таке, що не існує само у собі – як продукт діяльності духу; б) буття самостійного духовного і духу не може бути доведено, – душі немає, або, принаймні, її можна мислити як продукт діяльності матерії. Водночас обидва начала здаються нам при безпосередньому сприйнятті їхніх виявів очевидно існуючими. Висновок дуже простий: або немає ні духу, ні матерії, оскільки вони обидва можуть заперечуватися, або вони обидва існують, не можуть бути зведені одне до одного як протилежні за своїми властивостями, але недоступні розуму в своєму абсолютному бутті з огляду на обмеженість цього розуму. Перший висновок є очевидний абсурд. Залишається останній висновок: дух і матерія – два окремі самостійні начала, обидва без сумніву існують, але обидва неосяжні у своїй сутності для людського розуму. При повній тотожності умов утворення ідей матерії і духу, тотожності підстав ствердження і заперечення їх буття, визнаючи буття одного, необхідно визнати буття іншого [8, с. 30–32].

Щойно зазначені здобутки логічного дискурсу, зроблені ще у XIX ст., попри всю їхню логічну обґрунтованість слід доповнити: матерія і дух до певної міри можуть бути пізнаними, зокрема й їхня взаємодія, але при цьому не можуть бути пізнаними до кінця.

Основою нервової тканини є нейрони та їх відростки. Нейрон за певних умов (при одержанні інформації, тобто при матеріальному впливі того чи іншого виду і форми) збуджується, генерує потенціал дії (спайк) амплітудою приблизно 125 мВ та тривалістю 1 мс. Спайк через речовини-медіатори ви-

кликає збудження сусідніх нейронів. Завдяки цьому інформація про певні матеріальні об'єкти (навколишній світ або стан організму) передається до сенсорних центрів, забезпечується зв'язок між сенсорними та ефекторними центрами і передається команда про ефект до певного органу. Фізіологічний механізм передавання збудження складається з декількох дискретних фаз. Це зумовлюється, по-перше, необхідністю почергового формування спайків (дискретних сигналів, носіїв одного біта інформації), а по-друге, тим, що нейрон має поріг чуттєвості, мінімальну величину збудника, яка забезпечує формування спайка. Так і психічні процеси, що пов'язані з нервовою діяльністю, або феноменальна свідомість, мають дискретний характер (наприклад, когнітивні, вияви дискретності у роботі пам'яті, уваги тощо).

Але що викликає нейрофізіологічні процеси, що супроводжують мислення? Мислення повинно характеризуватися відсутністю дискретності. Очевидно, що виникнення нового знання може бути дискретним процесом (яким він є у комп'ютері). Та головне у пізнавальному процесі – це оцінювання новизни, що потребує певних критеріїв. Взагалі основою нашого знання про об'єктивну реальність є критерії її оцінювання. Залежно від характеру критеріїв А. Костін і поділяє мислення на «конкретне (логічне, аналітичне) та абстрактне, синтезуюче» [2, с. 26] (і з цим слід погодитися). Конкретне мислення відбувається за конкретними, формалізованими, однозначними, наперед відомими критеріями, що були вироблені чи сприйняті на основі попереднього досвіду. Інша справа, що процес логічного (дискурсивного) мислення обов'язково супроводжується абстрактним мисленням, завдяки якому постійно оцінюється логічна відповідність кожного поняття попередньому (конкретизація критеріїв) і формуються нові критерії для оцінювання висновків логічного дискурсу як нового знання. Абстрактне мислення пов'язане з формуванням нових критеріїв або конкретизацією деяких загальних, якісних (абстрактних) критеріїв [2, с. 26].

Такими критеріями можуть бути впевненість у правильності або хибності винайдених суджень, вони передують новому знанню і мають абстрактний та інтуїтивний характер, що ілюструє опис академіком Б. Раушенбахом його відчуттів, пов'язаних з написанням наукової статті: «...Я весь час відчував, що в ній чогось бракує, можливо, найважливішого». На більш ранніх етапах мислення такими критеріями можуть бути неусвідомлені прагнення, інтенція. Автор наводить зізнання А. Ейнштейна: «Протягом усіх цих років було відчуття спрямованості, безпосереднього руху до чогось конкретного». Отже, позасвідомі психічні процеси можуть мати інтенціональний характер.

Слід наголосити на тому, що рух до об'єктивації та аналізування нових суджень не визначається інформацією, яка надходить до мозку, а сам задає

її пошук. І впевненість в істинності або хибності судження не є наслідком його інформаційного змісту. Якісні критерії нового знання взагалі не визначаються інформацією, попереднім досвідом, що зберігається у пам'яті, адже ні прагнення, ні впевненість не можна згадати. Хоча пам'ять може зберігати апостеріорні переживання істинності або хибності того чи іншого судження, що і є умовою можливості логічного мислення. Таким чином, здатність до абстрактного мислення, яка вирізняє людську особистість (тобто не має аналогів у природному чи техногенному середовищі), складає основу її волі, визначає її моральність, естетичність, творчі здібності тощо, потребує недискретних духовних процесів. Отже, повинні існувати духовні процеси, не зумовлені фізіологічними процесами. Тому процеси, пов'язані з нейрофізіологічними, забезпечують сприйняття і оброблення інформації, але не формують якісні критерії її оцінювання. Прагнення і впевненість надбудовуються над інформаційними процесами, спрямовуючи та регулюючи їх на підставі оцінок та їх критеріїв. І якщо інформація завжди конкретна, то якісні критерії абстрактні по суті і повинні мати незалежне неінформаційне джерело, вони не можуть формуватися в нейронах за допомогою дискретних імпульсних механізмів.

У зв'язку з цим необхідно поставити питання про біохімічну, комунікативну чи іншу неспайкову фізіологічну природу цих психічних процесів. А. Костін зазначає, що причиною впевненості у чому-небудь не може бути синтезування певної речовини, адже це синтезування повинно мати незалежне джерело, а йому просто нізвідки взятися [2]. Крім того, формування критеріїв або надсвідоме оцінювання не залежить від біохімічних процесів, оскільки швидкість і продуктивність абстрактного мислення коливаються у значному діапазоні, а швидкість біохімічних процесів є приблизно незмінною з огляду на постійну температуру. Комунікативні процеси, тобто формування зв'язків між центрами мозку, напрямків спайкових потоків, іноді відбуваються й без надсвідомих процесів (зокрема, абстрактного мислення), наприклад, при формуванні умовних рефлексів. Можна припустити, що формування зв'язків між сенсорними та ефекторними центрами при утворенні умовних рефлексів та формуванні критеріїв оцінювання інформації подібні за природою. Але тоді виникає суперечність між тим, що рефлекторний ефект має конкретний інформаційний характер, а критерій – абстрактний, неформальний. Отже, небезпідставним є припущення, що якісні критерії повинні формуватися не у мозку.

Але якщо шукати їх носія в матерії, необхідно поставити питання про їх локалізацію. Тоді доведеться відповідати на запитання: чому при щоденному відмиранні тисяч і тисяч клітин як нервової, так й інших тканин духовні

процеси нерідко не зазнають принципових змін? Існують, наприклад, повідомлення про незмінне функціонування психіки при ураженні і видаленні значної частини мозку тощо [1, с. 36, 43–44, 120, 123]. І рано чи пізно доведеться визнати позафізіологічну чи навіть позаматеріальну природу, тобто слід говорити про певну нематеріальну субстанцію і не про локалізацію, а про субстанціоналізацію духовних процесів.

Деякі автори вказують на штучний характер постановлення проблеми щодо невідповідності безперервності психічних процесів і дискретності нейрофізіологічних. Справді, «у психології використовуються значно більші, ніж у фізіології, одиниці аналізування реальності, у тому числі й часу» [5, с. 34], і тому дискретністю нейрофізіологічних процесів можна б було злегковажити. Особливо, якщо визнати, що фізіологічні процеси є не просто причиною психічних процесів, що їх визначають, а виступають механізмами психіки, яка є емерджентною властивістю активності нейронів [5, с. 30].

Але рефлекс за своєю сутністю є дискретним (інформація – відповідь) навіть у психологічних масштабах часу. Дискретним (дискурсивним) є й феноменологічне (логічне, аналітичне) мислення. Та деякі психічні процеси не можна уявити дискретними у будь-яких масштабах часу. Отже, вони мають іншу основу з дискретними, не можуть бути їх наслідками. Так, любовне прагнення не можна уявити емерджентною властивістю рефлексів чи логічного дискурсу, які породжуються спогляданням об'єкта. Естетичне оцінювання об'єкта теж не може бути наслідком дискретних процесів, хоча б і логічного дискурсу, адже воно навпаки уможливує останній, формуючи якісні критерії, поняття. Крім того, принцип психофізіологічної взаємодії та принцип емерджентного стрибка від психофізіологічної діяльності до психологічної активності принципово не можуть вирішити питання про локалізацію духовних актів.

Аби точніше уявити механізм взаємодії духу і нейронів, розглянемо такий приклад. Нехай ви уявили один з відтінків зеленого кольору і це викликало збудження певної групи нейронів. Тоді який процес чи явище будуть першопрчиною виникнення спайкової активності? Нею не може бути будь-яка інформація, адже здатність будь-що уявити – це вияв свободи людської особистості, і вона не обов'язково повинна зумовлюватися будь-якою інформацією. А спайкова активність – це завжди передавання інформації. Якщо погодитися з тим, що інформація – це закодований у матеріальних носіях сенс, то слід визнати, що нематеріальна духовна субстанція здатна викликати зміни у матеріальних об'єктах. Тоді можемо стверджувати, що інформація, яка передається за допомогою нейронів, – це сенс, який дух шифрує у спайкових сигналах, або розшифровує їх, розрізняючи певний сенс, ідеї тощо і здійснюючи в такий спосіб зв'язок з навколишнім світом.

Це дозволяє порушити питання про локалізацію тих груп нейронів, через які дух взаємодіє зі своїм тілом, розпочинає кодовану спайкову активність або «читає» інформативно-спайкові потоки. Дійсно, вченими вже давно виявлені слухові, зорові на інші центри. Але певна кількість нейронів, які учора брали участь у сприйнятті і переживанні мною певної мелодії, сьогодні вже можуть відмерти, а я й сьогодні з такими ж самими емоціями прослухав цю мелодію. Тобто виявити локалізацію матеріальних процесів, які беруть участь чи пов'язані з духовними та психічними процесами, неможливо, коли ми хочемо усвідомлювати увесь спектр духовних і психічних феноменів. А якщо ми зосереджуємося на суто матеріальних, спайкових та інших процесах, то не можемо «розгледіти» духовну активність, вона неначе зникає з поля зору.

З другого боку, намагання виявити локалізацію найбільш складних і досконалих психічних процесів об'єктивно віддалятиме дослідника від розуміння закономірностей функціонування психіки, а при абстрагуванні від фізіології або розширенні об'єкта дослідження (взаємодія фізіології, психіки та соціуму) втрачатиметься можливість зрозуміти безпосередню причину конкретного психічного явища, і знову порушуватиметься питання про його локалізацію чи субстанціалізацію. Наприклад, при дослідженні психічних процесів групи школярів, які пишуть твір на одну тему, прагнення дослідити їх локалізацію унеможливить розуміння причин тієї чи іншої постановки проблеми. А при вивченні взаємовпливів психічної діяльності учнів і середовища, особливостей абстрактного мислення учнів (досвідчений вчитель може досить вдало прогнозувати, як ставитимуть проблему і розв'язуватимуть її учні, отже, можна говорити про особливості) неможливо пояснити, чому в принципі схожі нейрофізіологічні процеси стануть причиною викладення на папері абсолютно різних думок або як функціонує пам'ять.

Згадаємо фізіологічну теорію Декарта. Визнавши мислення позапросторовим, він позбавився необхідності локалізувати його у просторі. Але це не дало можливості відповісти на запитання: як безтілесні, позапросторові думки (та інші психічні явища) впливають на тілесні об'єкти? [3, с. 29]. І ця складна проблема принципово нерозв'язувана.

Ми розглядаємо дві принципово несхожі основи буття. З одного боку, йдеться про свободу людської особистості, носієм якої є дух, а з другого – про людину як частину природи. А у природі панують абсолютний детермінізм, непорушний закон причинності, і вся наука спрямована на те, аби цей закон зрозуміти і виявити. Якби людина з її духовним світом, психікою була лише специфічною частиною природи, усе її духовне життя, усі без винятку види психічної активності були б підкорені закону детермінізму і про

свободу особистості не можна було б і говорити. Це означало б принципову можливість наукового пізнання психіки, тобто пізнання причинних зв'язків, залежностей, відношень, кореляцій, що дало б можливість зрозуміти причинність усіх психічних процесів і поведінки людини. Але ми вже говорили про принципову неможливість повного пізнання духовного життя. Мається на увазі не безмежна різноманітність природи та її законів, яка спричиняє неповноту знання про неї, а принципова неможливість пізнання, яка спричиняється тим, що не вся об'єктивна реальність підкоряється закономірності, має причинну зумовленість. Тому на невидимому боці науки знаходиться те, що ніколи не стане предметом успішної науки про природу: чесність ученого, його здатність зрозуміти точку зору іншого, талант, свободу особистості.

Ідею про принципову неможливість повного знання можна подати й по-іншому: пошуки глибинних закономірностей психіки змушують пізнавати причинні зв'язки біофізичних та біохімічних процесів, але «розмивають» поняття «свободи особистості», принципово не дають можливості виявити першу ланку причинно-наслідкового ланцюга; а прагнення усвідомити значення духовних феноменів як таких віддаляє від розуміння природних явищ, пов'язаних з психікою: «Психологи серйозно ставляться до таких речей, як знання, здогадка, рішення. Саме тому їм так складно поєднати в одну науку уявлення про сферу психічних явищ (частиною якої є ці та багато інших характеристик людського шляху серед живих людей та об'єктивних предметів) і знання про природу, які подають природничі науки» [3, с. 30].

А. Кричевець пропонує синергетичний підхід до зазначених парадоксів. Він полягає у тому, що критерії рішення разом із самим рішенням утворюють деяку систему стійких ситуацій, яких, утім, можна змодельовати безліч. Якщо прагнути створити модель мозку, здатного до самоорганізації, необхідно модельовати всі можливі стійкі ситуації. Можна відмовитися від моделей. «Тоді наука про структури мозку, здатні до самоорганізації, може стати успішною, лише... припинивши намагання зрозуміти, у чому полягають механізми самоорганізації, тобто відмовившись від природничо-наукового підходу» [3, с. 30].

Ще одну важливу думку про описаний парадокс викладено у такий спосіб: «Приписуючи дійсно важливі психічні явища мозку (або іншим просторовим, тобто матеріальним об'єктам), ми вказуватимемо на мозок (або «об'єкти») в цілому, причому механізми його (їх) роботи будуть нам недоступні. Якщо ми матимемо успіхи у розшифруванні якихось мозкових або інших механізмів, то психічні явища... залишаться поза сферою наших досягнень» [3, с. 33]. Додамо: навіть якщо відмовитися від ідеї локалізації і визнати субстанціональність суб'єкта (носія психіки) реальністю, то, вивчаючи психічні явища, навіть

вищу духовну активність, ми, може й непомітно, але обов'язково спрямовуємо погляди на певні об'єкти високоорганізованої матерії. Скільки разів серце згадується у Біблії як орган духовного життя: воно пізнає, стає огрубілим, має у собі закон, страх, наміри, бажання, серцем вірують, люблять тощо. А при дослідженні діяльності мозку, серця обов'язково постає питання про суб'єкта, яке змушує це серце тріпотіти, боліти, сумувати.

Це все нагадує парадокс, який вже доводилося осмислювати науці та філософії. На межі XIX–XX століть почалися дослідження природи елементарних частинок, що призвело до кардинального переосмислення співвідношення категорій простору і часу. Аналізування фактів, свого часу парадоксальних для фізиків, змусило Ейнштейна замінити поняття «простір» і «час» на поняття «простір-час», поняття «частинка» – на поняття «подія». Причому кожна подія, на думку вченого, перебуває до кожної іншої події у певному відношенні, що отримало назву «інтервал», який має часовий і просторовий елементи [6, с. 256–257], що можуть майже довільно змінюватися. Довелося визнати фізичні процеси, які традиційно не вважалися дискретними, наприклад, рух, такими, що мають дискретні характеристики.

Виникненню квантової механіки передувало усвідомлення незрозумілої двоїстості матерії, адже елементарні частинки дивним чином виявляли корпускулярні і хвильові (тобто дискретні і безперервні) властивості. Це виявлялося, наприклад, у тому, що одночасно визначити швидкість (точніше, імпульс) і координати (локалізацію) електрона було неможливим. І цей парадокс був не питанням вибору інструмента, а принциповою проблемою: аналізування формул квантової механіки недвозначно свідчило, що не можна одночасно визначити швидкість (імпульс) і місце електрона [4, с. 157–158]. Отже, довелося відмовитися від ідеї локалізації частинки на користь ідеї про її субстанціональність.

Отже, людина з її психікою, як і матерія (або природа), є парадоксально двоїстий характер. І це не випадкова аналогія. Нільс Бор любив наводити такий приклад: людина, «обираючи, як їй вчинити у тому чи іншому випадку, постійно зважає на обставини. Обставини неначе визначають її дії. Водночас ніхто не заперечує, що існує свобода волі. Маючи намір вчинити що-небудь, кожен з нас нерідко заявляє: «Я так хочу». Але ж одне з іншим не сумісне. «Коли ми говоримо слова «я хочу», – пояснював Бор, – ми тим самим заперечуємо логічну аргументацію» (зважає, що воля – це вияв абстрактних психічних процесів, а логічне мислення – дискурсивних, дискретних)... Тут зустрічаються дві сторони, що доповнюють одна одну. Одна перекреслює іншу. Причинна зумовленість і свобода вибору – антиподи. Але обидві сторони неподільно злиті у людських вчинках» [4, с. 157–158]. Очевидно, що

Йдеться про універсальні відношення, універсальний принцип буття: статус реальності має деяка сукупність елементів буття, жоден з яких не можна визнати незалежним від усіх інших. Всеохоплююче Буття являє собою єдину систему, компоненти якої мають сенс та існування лише у взаємовідношенні з іншими, виправдовують буття одне одного і надають йому зміст і сенс.

Корпускулярно-хвильовий дуалізм як принцип існування матерії є аналогом матеріально-духовної двоїстості, прикладом якої виступають двоїстість свободи і детермінації як принципу буття особистості. Основою матеріального буття є енергія: хвиля – це спосіб передавання енергії, будь-яка частинка має енергію, що виявляється у гравітаційних, інерційних, електричних, магнітних та інших енергетичних за своєю сутністю властивостях. Так, і основою мікрокосму є дух або духовна енергія, що виявляється як позасвідомі психічні явища (прагнення), які хоча й пов'язані з фізіологією, але мають духовну, нематеріальну основу. І наскільки можна розрізнити речовину і поле як форми існування матерії, наскільки можна розрізнити матерію і дух як форми буття взагалі, настільки ж можна розрізнити свободу і детермінованість як форми причинності. Ніхто не заперечуватиме, що свобода – основна умова повноти буття духу. Але дивним чином буття духу потребує взаємодії з детермінованістю чи свободою іншої особистості, тобто причинністю, інакше кажучи, взаємодії з матерією, іншими особистостями та урахування продуктів власної життєдіяльності духу (наприклад, своїх ідей, знань, переконань, ціннісних орієнтирів, висновків логічних дискурсів).

Речовина і поле мають свої закономірності (закони) існування і взаємодії. У цьому сенсі закономірність є характерною ознакою буття матерії. Тоді нематеріальність означає трансцендентність закономірностям, причинно-наслідковим зв'язкам тощо. Оскільки матеріальності у сфері буття або реальностей (тобто не беручи до уваги небуття) можна протиставити лише духовність, слід визнати, що духовне буття не має закономірностей, які можна пізнавати так, як це відбувається у природничих науках.

Але чому ж духовне буття, точніше, його повнота потребує взаємодії з причинністю, детермінованістю, закономірністю? Змістом буття можуть бути лише події. Змістом події може бути лише взаємодія різних елементів реальності. Абсолютно ізольоване буття, замкнене лише на себе і не структуроване на різні елементи, неможливе. Натомість збагачення буття (розвиток) і повнота буття передбачають взаємодію, зокрема усвідомлення цього збагачення чи повноти. У свою чергу взаємодія передбачає наявність принаймні двох елементів, які внаслідок взаємодії зазнають змін. Причому змін зазнають усі елементи, які беруть участь у взаємодії. Якщо одним з елементів взаємодії є дух (суб'єкт, особистість), то й він обов'язково зазнає певних змін, тобто його буття одержить певний зміст і набуде певного сенсу. Через

це буття духу неможливе без взаємодії, а отже, воно потребує для свого буття причинності: або матерії як носія закономірності, або іншого духу (особистостей) як носіїв свободи. При цьому свобода особистості є носієм причинності для іншої особистості, взаємодія з якою надає сенсу і виправдовує їхнє буття. І свобода інших особистостей, і закономірність, яка притаманна матерії, – це види причинності, взаємодія з якими надає сенсу і виправдовує моє буття. Власне, моя свобода не може виявитися інакше, як у взаємодії з причинністю. Наприклад, моє небажання діяти за планами іншого слід урахувати цьому іншому і діяти відповідно (перекопувати, примушувати, відмовити від планів тощо). Але в будь-якому разі обидва суб'єкти зіткнуться з причинністю. Якщо особистість взаємодіє з матеріальним об'єктом, їй доведеться враховувати закономірності, за якими вона взаємодіє з іншими матеріальними об'єктами. І через це виявиться її свобода, а буття набуде змісту і сенсу.

Висновки. Основою мікрокосму (особистості) є духовна субстанція (дух), що наділена свободою, яка виявляється через певні інтенції, наприклад, позасвідомі психічні прагнення. Буття духу неможливе у повній ізоляції, а потребує взаємодії з іншими елементами буття, що призводить до появи причинної зумовленості подій буття особистості. Інші особистості – це носії свободи, матерія – носій закономірності. Закономірність і свобода інших особистостей створюють життєве поле особистості й одночасно є джерелом причинної зумовленості подій, що складають буття особистості. Усі ці події є або виявом свободи, або причинно зумовлені, точніше – свобода і причинність неподільні. Саме тому буття духу потребує взаємодії з іншими особистостями і не може не бути пов'язаним з матерією, особливо з високоорганізованою. Через це духовна діяльність парадоксальним чином пов'язана з фізіологічною діяльністю власного тіла, особливо нервової системи. І практично неможливо ні дослідити до кінця їх взаємодію, ні розрізнити, де є духовне, а де фізіологічне (матеріальне). Отже, двоїстість духу-матерії слід уважати головною властивістю людської особистості.

Свобода особистості і причинна зумовленість подій буття (вчинків) – антиподи, але обидві неподільно злиті у бутті людини. Через власне тіло особистість найшвидше і найприродніше виявляє буття свого духу і породжує його, творячи його зміст і сутність, виправдовуючи його (у метафізичному сенсі). Так, погіршення здоров'я, ушкодження організму іноді значно збіднюють буття духу, зменшують можливості самовираження. Але ми знаємо багато прикладів, коли особистість попри значні каліцтва досягала вершин досконалості духу і багатства його буття. Це свідчить, по-перше, про те, що людина здатна збагачувати своє буття (розвиватися), а по-друге – буття збагачується через збільшення свободи. Але, як це не парадоксально, зовсім позбутися причинної зумовленості своїх вчинків особистість не може.

ЛІТЕРАТУРА

1. Святитель Лука (Войно-Ясенецкий). Дух, душа и тело. – Киев : Изд-во им. свт. Льва, папы Римского, 2002. – 149 с.
2. Костин А. Н. Мышление и мозг: однозначна ли связь / А. Н. Костин // Компьютерра. – 2003. – №29–30. – С. 24–27.
3. Кричевец А. Что могут означать слова «вне мозга» / А. Кричевец // Компьютерра. – 2003. – №29–30. – С. 28–33.
4. Морозов О. П. Прекрасна ли истина? / О. П. Морозов. – М. : Знание, 1989. – 208 с.
5. Рамендик Д. О мозге, психике, компьютерах, моделях и долгих спорах / Д. Рамендик // Компьютерра. – 2003. – №29–30. – С. 28–33.
6. Рассел Б. История западной философии : в 3 кн. : 3-е изд. / Б. Рассел. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 2001. – 992 с.
7. Сідак Л. М. Вивчення механізму і локалізації духовних процесів / Л. М. Сідак // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2005. – №256. – С. 169–176.
8. Снегирев В. А. Субстанциональность человеческой души. Самосознание и личность / В. А. Снегирев – СПб. : Об-во памяти игумены Таисии, 2006. – 80 с.

МЕТАФИЗИЧЕСКАЯ ДВОЙСТВЕННОСТЬ ЛИЧНОСТИ – СУБЪЕКТА САМОРАЗВИТИЯ

Сідак Л. М.

Осмыслены нераздельная духовно-физиологическая двойственность бытия личности и нераздельная двойственность свободы и причинной обусловленности его событий.

Ключевые слова: бытие личности, духовно-физиологическая двойственность, свобода и причинная обусловленность психики, саморазвитие личности.

METAPHYSICAL DUALITY OF A PERSONALITY THAT IS SUBJECT OF SELF-DEVELOPMENT

Sidak L. M.

Indivisible spiritual and physiological duality of personality being and indivisible duality freedom and casual conditionality of its events have been conceived.

Key words: personality being, spiritual and physiological duality freedom and casual conditionality of a psychical, self-development of a personality.

